

ארבעה מי יודע¹

"ארבע מי יודע" (מתוך הפיוט "אחד מי יודע").²

שיר השירים רבה פרשה ד סימן יב - "גן נעול אחותי כלה"

רבי הונא בשם בר קפרא אמר: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה. לא שינו את שמם: ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [למצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס.³

שמות רבה (שנאן) פרשה א סימן כח - "וירא איש מצרי מכה איש עברי"

אמר רב הונא בשם בר קפרא: בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם ושלא שינו את לשונם ושלא גילו סודם ושלא הפקירו נשותיהן.⁴

במדבר רבה פרשה כ סימן כב - "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות"

שנו רבותינו: בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמותן, שלא שינו את לשונם, ולא גילו מסטורין שלהם,⁵ שמשא אמר להם: "ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב" והיה הדבר הזה מופקד אצלם ייב חדש ולא גילה אחד מהם למצרים. ולא נפרצו בעריות, שכן כתיב "גן נעול אחותי כלה".⁶

שיר השירים רבה פרשה ב סימן יט (סדרא תנינא) - "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים"⁷

רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. ר' יהודה אומר: "קול דודי הנה זה בא" - זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל: בחדש זה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? והלא אמר הקב"ה לאברהם "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" ועדיין אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה! אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא "מדלג על ההרים". אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורים. מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורים ובחדש הזה אתם נגאלין, שנאמר "החדש הזה לכם ראש חדשים".

¹ המספר ארבע תופס מקום נכבד לביל הסדר: ארבע קושיות, ארבעה בנים, ארבע כוסות, ארבע אמהות (יש עוד?). אחרים שאינם מופיעים במפורש, נרמזים דרך אלה שמופיעים: "מנין לארבע כוסות? ... כנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים (לשונות של גאולה) ... כנגד ארבע מלכויות ... כנגד ארבע ישועות לעתיד לבוא ..." (ירושלמי פסחים פרק עשירי, בראשית רבה פח). ארבע או ארבעה אחד לא מופיע כלל ועליו נדרוש אנחנו. שהרי "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". כולל דרישתנו מדוע לא נמנה ארבעה זה ולא נכלל בהגדה.

² להלן תקציר על פיוט אחד מי יודע אשר לקחנו מתוך האתר פיוט: www.piyut.org.il - אתר מאד מומלץ: "מפיוטי הפסח הנפוצים בכל עדות ישראל, אם כי כפי הנראה לא נכתב בהקשר ישיר לפסח. לראשונה הופיע הפיוט במסגרת ההגדה של פסח בהגדה מפראג מסוף המאה ה-16, אך בשנים האחרונות התגלה בגניזה הקהירית נוסח מזרחי קדום (הקרוי גם נוסח קוצ'ין) שכפי הנראה היה הבסיס לנוסח המערבי המוכר".

³ נראה שיש כאן עקיצה לדורו של הדרשן שהתחילו להשתמש בשמות יווניים וגם עברו לדבר יוונית (שים לב לשינוי השם והלשון). ואולי גם הזכות ש"לא אמרו לשון הרע" הוא תוכחה סמויה לדור שהייתה בו מלשינות לשלטונות. האם בשל כך לא שובץ מדרש נאה זה בהגדה? עכ"פ, ראה מקבילה למדרש זה (ואולי זה המקור) במדרש ויקרא רבה לב ה, פרשת אמור, בסיפור של המקלל שלפי המסורת אמו שלומית בת דברי זינתה עם הנוגש המצרי והיה ממזר או "כממזר". והוא היוצא מן הכלל שלא מלמד על כלל ישראל שהיו גדורים בעריות במצרים - "גן נעול אחותי כלה"...

⁴ מדרש זה מקביל לשיר השירים רבה ולויקרא רבה ה"ל, אבל הוא מחדש את הזכות: "שלא גילו סודם". מהו אותו סוד שבני ישראל לא גילו? אומר שנאן בפירושו שם: "לפנינו מחאה כנגד הפגע החברתי של הלשנה באזני השלטון או גילוי ענייני סוד למי שאינו ראוי לכך ... ראה דרך משל הכתובת שהתגלתה בעין גדי ובה שבועה על איסור אמירת לשון הרע על חבר לגויים ועל גילוי רזא דקרתא (סוד העיר)". כתובת זו נמצאת בבית הכנסת העתיק בעין גדי שנפתח לפני מספר שנים לקהל (מומלץ לבקר שם בחול המועד!). אחת ההשערות היא שמדובר בסוד ייצור שמן האפרסמון. אז זה אולי הסוד של כרמי עין גדי. ועדיין לא ברור מה היה הסוד במצרים.

⁵ כאן הלשון עוד יותר מסתורית תרתי משמע. ויש שרוצים לקשר זאת, בדומה לשנאן לעיל, לסודות ומסתורין שהם ייחודיים לעם ישראל. ראה למשל מדרש תנחומא כי תשא: "שהמשנה היא מסטורין של הקב"ה ואין הקב"ה מוסר מסטורין שלו אלא לצדיקים". אך המדרש ממשיך ואומר שהסוד הוא פשוט עניין שאילת כלי הכסף וכלי הזהב והניצול של מצרים.

⁶ וכן הוא בפירוש במדרש ויקרא רבה לב ה (שכבר הזכרנו בהערה 3 לעיל): "ועל ידי שלא אמרו לשון הרע, שכתוב: דבר נא באזני העם וישאלו ... כלי כסף וכלי זהב (שמות יא, ב) - אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלם כל שנים עשר חדש, ולא נמצא אחד מהן שגילה את הסוד ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חבירו". כידוע, עניין שאילת כלי הכסף מהמצרים עוררה בעיות פרשניות ומוסריות לא קטנות (ראה "שאלת הכלים" בפירושה של נחמה לייבוביץ לספר שמות פרשת בא). אז אולי זו הסיבה שארבעה זה איננו בהגדה?

⁷ מקבילה למדרש זה נמצאת בפסיקתא רבתי וכן בפסיקתא דרב כהנא בפרשת החודש. והבאנו את שיר השירים רבה כי במקור זה ההליכה היא מהקל את הכבד, מעניין של זמן, דרך מעשים רעים וכלה בעבודה זרה.

ר' נחמיה אמר קול דודי הנה זה בא זה משה. בשעה שאמר לישראל: בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? והלא אין בידינו מעשים טובים! אמר להם הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם ובית דינו.

רבנן אמרי: קול דודי הנה זה בא זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל: בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו! אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא עבודת כוכבים שנאמר: "על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו" (הושע ד'). ובחדש הזה אתם נגאלים שנאמר "החדש הזה לכם".⁸

שיר השירים רבה פרשה ב סימן ו' - "כשושנה בין החוחים"

ר' אליעזר פתר קרייה [הפסוק] בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להילקט, כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקב"ה. זהו שכתוב: "או הנסה א-להים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי". ר' יהושע בשם ר' חנן אמר: גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן, אלא גוי מקרב גוי. שהיו אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם! אמר ר' שמואל בר נחמן: אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם. זהו שכתוב: "לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" ואין לכן אלא שבועה ... א"ר יודן: מ"לבא לקחת גוי" עד "ובמוראים גדולים" שבעים ושתים אותיות ... א"ר אבין: בשמו גאלם, ששמו של הקב"ה שבעים ושתים אותיות.⁹

שמות רבה טז ב - "משכו וקחו"

וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה, שנאמר: "איש את שקוצי עיניהם לא השליכו" (יחזקאל כ ח). אמר לו הקב"ה למשה: כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים, לא יגאלו. לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים. זהו שכתוב: "משכו וקחו לכם" - כלומר, משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח. שבכך הקב"ה פוסח עליכם.¹⁰

חג שמח וכשר

מחלקי המים

(רובם ככולם מים לא שלנו ואין לאפות בהם מצה)

מים אחרונים: אחרי כל דברינו, נראה שהמדרש הקדום מכולם, מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא פרשה ה, אומר בעצם את הכל בפשטות ובמחצתא אחת. ראה שם הקטע המתחיל במילים: "רבי אליעזר הקפר ברבי אומר: וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם. ולא שנו את לשונם? ... (אלא) לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז במצרים וע"ז שקולה כנגד כל המצות ...". ראה שם.

⁸ לפי שלוש הדעות לא בזכות מעשיהם נגאלו ישראל, אלא בזכות האבות, השבועה, הצדיקים שבדור או שפשוט "הקב"ה חישב את הקץ". "אינו מביט בחשבונותיכם", "אינו מביט במעשיכם הרעים". והקיצונית שבכולם היא שיטת רבנן: "אינו מביט ב(טנופת) עבודת כוכבים שלכם". אך אין זו שיטה יחידה. כך הוא במכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא פרשה ה': "למה נאמר ולא שמעו אל משה? שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה". ובשמות רבה א' ח': "כשמת יוסף הפרו ברית מילה. אמרו: נהיה כמצריים". אכן: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו - ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". קרבנו לעבודתו - כפעולה מתמשכת לאורך הדורות עם עליות וירידות רבות. אבל בכל מקרה, קרבה זו היא תוצאה של הגאולה, לא הסיבה לה. הגאולה היא רצון ה' נטו, היא מהלך היסטורי דטרמיניסטי שאינו תלוי בזכות זו או אחרת. מעשים טובים ורעים, זכויות וחובות, עבודה זרה ואמונה, לשון הרע וכו', היו לפני וגם אחרי יציאת מצרים. אבל הגאולה היא אירוע היסטורי בלתי תלוי כמו בריאת העולם. "זכר למעשה בראשית" - "זכר ליציאת מצרים".

⁹ ראה דברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#), פרשת אחרי מות, שעבודה זרה ושאר הסממנים הגויים היו שכיחים בעם ישראל הן במצרים משם יצאו והן בארץ כנען לשם נכנסו. בין שני אלה, מתגמדים ארבעה הדברים שבזכותם נגאלו בני ישראל.

¹⁰ המוטו שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, הוא שגבר, בסופו של דבר. לא בזכות נגאלו בני ישראל, אלא אך ורק בשל השבועה והייסורים. אולי בשל כך אין אנו מזכירים את הארבעה מי יודע שהזכרנו: את אותם ארבעה דברים שבזכותם נגאלו בני ישראל. כי באמת, מדרשים אלה נדחים מפני המדרשים הדורשים בגנות עם ישראל במצרים. ראה דברינו [משכו וקחו](#) בפרשת בא וכן דברינו [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) לחג הפסח.